

Ðeimos politika socialinës gerovës valstybëse

Raminta Janèaitytë

*Socialiniø tyrimø institutas,
Saltiniðkiø g. 58, LT-08105
Vilnius, el. paðtas rusneja@one.lt*

Rinkos–valstybës–Ðeimos santykiai yra mechanizmas, skirtingai veikiantis liberaliame, socialdemokratiniam, konservatyviame-korporatistiniame gerovës valstybiø modeliuose. Skirtingiems modeliams priklausantiø dalys nevienodai akcentuoja Ðeimos politikos svarbà, nevienodai dëmesio skiria Ðeimos problemø sprendimui. Ðeima ir darbo rinka yra tos sferos, kurios geriausiai atspindi moterø problemas. Ðiø sferø santykà atskleidþia lyeiø politikos modeliai, kurie iðryðkina Ðeimos politikos priemones, leidþianèias moterims derinti Ðeimà ir karjerà. Straipsnyje Ðeimos politika yra analizuojama Esping-Anderseno socialinës gerovës ir Korpi lyeiø politikos modeliø kontekste, ieðkoma stipriø ir silpnø modeliø pusø siekiant iðryðkinti efektyviausià Ðeimos politikos priemoniø sistemà, kurià bûtø galima taikyti plëtojant Lietuvos Ðeimos politikà.

Raktaþodþiai: Ðeimos politika, socialinës gerovës modeliai, lyeiø politikos modeliai, moterø uþimtumas

ÁVADAS

Ðeimos politikos vieta ir reikðmë ávairiose gerovës valstybëse yra skirtinga. Vienose áalyse valstybës intervencija á Ðeimà yra laikoma savaime suprantamu dalyku, kitur Ðeima – privati sfera, kur valstybës ásikidimas yra toleruojamas tik iðimtiniais atvejais. Vienur akcentuojamos Ðeimos, kitur individø, o dar kitur – vaikø socialinës teisës. Ðeimos politikos problemoms ir sàvokoms bûdingas neapibrëptumas. Tai sàlygoja skirtingà jø traktavimà tiek ávairiø valstybiø, tiek politikø bei mokslininkø toje paèioje valstybėje lygmeniu. Vertinant tokà Ðeimos politikos kompleksidkumà, reikia pripaþinti, kad sunku jà analizuoti remiantis tik kuria nors teorine koncepcija. Ðeimos politikos tyrimai reikalauja plataus, ávairiø disciplinø idëjø ir teorijø integravimo.

Ðiame straipsnyje bus nagrinëjami Ðeimos politikos bruoþai ávairiose gerovës valstybëse, remiantis skirtingais kriterijais grindþiamu gerovës valstybiø skirstymu á tam tikrus modelius: Esping-Anderseno [3, 4] gerovës valstybiø tipologizacija, nagrinëjanèia valstybës–rinkos–Ðeimos santykà, ir Korpi [8] lyeiø politikos modeliais, kur iðryðkinamos moters galimybës derinti Ðeimà ir karjerà. Kà tai duoda Ðeimos politikos analizei? Valstybiø skirstymas á modelius padeda supaprastinti sudëtingà pasaulio vaizdà, sisteminant bendras idëjas ir sàvokas. Tai savo ruoþtu, kaip iðsireiðkë Vogel [12], leidþia paþvelgti á problemà ið paukðeiø skrydþio.

Ðio darbo tikslas – iðryðkinti skirtingiems socialinës gerovës modeliams priklausantiø valstybiø Ðeimos politikos bruoþus, atskleidþiant modeliø stipriàsias bei silpnàsias puses.

RINKOS–ÐEIMOS–VALSTYBËS SANTYKIS

Ðeima nuo seno buvo laikoma visuomenës lãstele, atsakinga uþ giminës pratæsimà, jauniosios kartos ugdymà, vertybiø ir paproèiø iðsaugojimà. Ji yra viena institucijø, besirûpinantiø gerovës paskirstymu. Kitos institucijos – tai rinka ir valstybë. Rinkos–Ðeimos–valstybës santykà atskleidþia Esping-Andersen [3], suskirstydamas gerovës valstybes á modelius – liberalø, konservatyvø-korporatistinà ir socialdemokratinà (atsiþvelgdamas á gausià kritikà, 1999 m. Esping-Andersen iðskyrë ir ketvirtàjà, vadinamàjà Vidurþemio modelà), – kuriuose skirtingai akcentuojama minëtø institucijø svarba.

Esmniais liberalaus gerovës modelio bruoþais Esping-Andersen [3, 4] nurodo likutinæ socialinæ politikà ir siaurà poþiûrà á socialinæ rizikà bei rinkos akcentavimà. Liberalizmas reiðkia laisvà rinkà, kur valstybë visiðkai arba beveik nesikiðia, t. y. netrukdo laisvos rinkos veikimui. Valstybës vaidmuo yra suteikti minimalià paramà individams ir Ðeimoms skurdo, nedarbo ir kitø problemø atveju. Tinkamumà ágyti socialines garantijas apibrëþia siauras poþiûris, kuris remiasi pajamø testavimo principu. Liberaliam gerovës modeliui Esping-Andersen priskiria tokias áalis, kaip JAV, Kanada, Australija, Airija, Naujoji Zelandija ir Jungtinë Karalystë.

Konservatyvaus-korporatistinio gerovës modelio esmë, pasak Esping-Anderseno [3, 4], sudaro trys bruoþai: korporatizmas, etatizmas ir familializmas. Ðeimos politikos analizei reikðmingesnis yra familializmas. Familializmas – tai vyro–Ðeimos maitintojo modeliø grindþiama socialinë apsauga bei Ðeimos atsakomybë rûpintis savo nariais, t. y. subsidiarumo principo akcentavimas. Teisiðkai numatyta, kad socialinë parama nebus skiriama nei vaikams, nei tøvams, jei Ðeima yra pa-

jėgi pasirūpinti savo artimaisiais. Parama „nестandardtinėms“ šeimoms, pavyzdžiui, vienišoms motinoms, yra likutinė [3]. Gyventojų sluoksniui, neturinčiam normalio darbinio santykio, yra taikomos likutinės programos. Nemažai programų yra vykdomos nevyriausybinių organizacijų, dažnai priklausančių Bažnyčiai (pavyzdžiui, Caritas). Skirtingose klasiose ir statuso šeimos turi teisę ir skirtingas paslaugas ir išmokas, todėl yra vyrauja socialinio draudimo schemose avairovė, kur išmokų dydis priklauso nuo mokėto amokų dydžio. Konservatyviam-korporatistiniam gerovės modeliui Esping-Andersen [3, 4] priskiria Austriją, Vokietiją, Belgiją, Olandiją, Prancūziją ir Japoniją.

Esping-Andersen [4] pripažįsta, kad konservatyvus ir liberalus modeliai yra panašūs tuo, kad vykdo likutinę socialinę politiką. Skiriasi skirtingi socialinės politikos tikslai: liberaliame modelyje likutinės programos taikomos tada, kai rinka, o konservatyviame modelyje – šeima yra nepajėgios užtikrinti individams gerovės.

Pasak Esping-Anderseno [4], socialdemokratiniam modelyje akcentuojama valstybės parama. Tuo tarpu Vogel [12] nurodo, kad šiame modelyje akcentuojama ir rinka, nes yra plati socialinės apsaugos sistema derinama su darbo rinkos politika, kuri remiasi produktyvumo principu, reikšiančiu, jog valstybė privalo užtikrinti, kad visi žmonės turėtų lygias galimybes, reikalingas išteklius ir motyvaciją dirbti. Egalitarizmas, kaip teigia Esping-Andersen [4], tampa sinonimu socialdemokratiniam modeliui: visiems piliečiams yra suteikiamos vienodos teisės ir socialinės pagalpos ir išmokos. Priešingai nei konservatyviame-korporatistiniame modelyje, kur pabrėžiama šeimos svarba, yra akcentuojama individo autonomija ir ekonominis savarankiškumas. Socialdemokratiniam modeliui Esping-Andersen [3, 4] priskiria Švediją, Daniją, Suomiją ir Norvegiją.

Pirminėje Esping-Anderseno [3] tipologizacijoje Pietų Europos šalys buvo priskirtos konservatyviam gerovės modeliui. Sulaukęs kritikos dėl tokio skirstymo, Esping-Andersen [4] pripažino, kad Pietų Europos šalys dėl aukšto familializmo laipsnio gali būti priskirtos ketvirtajam gerovės modeliui. Viduržemio modeliui priklausančios šalys remiasi krikščioniškojo socialinio mokymo, kuris pabrėžia šeimos, kaip svarbiausios gerovės kūrėjos, vaidmenį. Galima pastebėti aiškų vaidmenų pasiskirstymą šeimoje: vyras maitina šeimą, žmona prižiūri vaikus ir pagyvenusius giminaičius, atlieka namų ruošos darbus. Visgi, nors ir ne taip ryškiai, kaip kai kuriose Europos valstybėse, Pietų Europos šalyse šeimos institucija išgyvena pokyčius, susijusius su kintančiais vyro ir moters vaidmenimis šeimoje.

Esping-Anderseno gerovės modelių tipologizacija išryškina skirtingus rinkos, valstybės ir šeimos santykius. Šie santykiai remiasi vienos ar kelių institucijų, atsakingų už gerovės kūrimą, akcentavimu: liberalus modelis akcentuoja rinką, konservatyvus ir Viduržemio – šeimą, o socialdemokratinis – valstybę ir, anot Vogel [12], rinką. Tai yra mechanizmas, savitai veikiantis skirtinguose socialinės gerovės modeliuose.

ŠEIMOS IR KARJEROS DERINIMO GALIMYBĖS

Rinkos–šeimos–valstybės santykis iš dalies išreiškia atsokomybės laipsną, t. y. kas imasi spręsti asocialinę riziką patekusio individo problemas. Nagrinėjant šeimos politikos, ypač moterų užimtumo ar lyčių lygybės aspektus, Esping-Anderseno [3] pasiūlyta gerovės modelių tipologizacija dažniausiai yra atmetama, kadangi koncentruojasi tik š rinkos-valstybės–šeimos santykius ir neskiria dėmesio moterų problemoms [8]. Vis dėlto Esping-Anderseno gerovės modelių tipologizacija sudaro tvirtą pagrindą lyginamajai socialinės ar šeimos politikos analizei, kuriuo remiasi mokslininkai.

Avairiose gerovės valstybėse moterų galimybes derinti šeimą ir karjerą yra skirtingos. Šeima ir darbo rinka yra tos sferos, kurios labiausiai atspindi moterų padėtį ir problemas. Anksčiau buvo priimta laikyti, kad šeimą sudaro sutuoktinių pora, kur vyras rūpinasi šeimos išlaikymu, o moteris prižiūri namus, augina vaikus, rūpinasi pagyvenusiais tėvais. Per pastaruosius dešimtmečius šis nusistovėjęs darbo–šeimos–namo ūkio santykis pakito: moterų užimtumas išaugo; vedybų institucija, kaip svarbiausias pajamų paskirstymo moterims ir vaikams mechanizmas, prarado savo svarbą; nemokamas moterų darbas šeimoje nebegali būti laikomas savaime suprantamu dalyku [6].

Moterų užimtumas turi reikšmę ne tik išteklių šeimoje paskirstymui ir materialinės nelygybės mažinimui, bet ir asmens savęs suvokimui, identitetui bei tarpusavyje santykiams [6]. Vaikų bei pagyvenusių žmonių priežiūra namuose riboja moters galimybes dirbti. Net, jei moteris ir dirba, didžioji dalis namų ruošos ir priežiūros gula ant moters pečių. Moterys namuose atlieka avairius namų ruošos darbus, rūpinasi šeimą (vyrą, vaikus, tėvais) ir už tai negauna jokio atlyginimo. Socialinės politikos tyrinėtojai [2, 3, 5] pripažįsta, kad defamilizacija – individo nepriklausymas nuo kitų šeimos narių – yra labai svarbi prieštara moterų užimtumui. Moterų pasirinkimo dalyvauti darbo rinkoje galimybė yra prieštara perduoti dalį atsakomybės rūpintis šeimos nariais valstybei ar rinkai.

Remiantis mokamo ir nemokamo darbo pasiskirstymu (t. y. ar politika skatina moterų dalyvavimą darbo rinkoje, ar remia jų nemokamą darbą šeimoje), Korpi [8] išskiria tris idealius lyčių politikos modelius: bendros paramos šeimai; dviejų darbo užmokesčių ir orientuoto š rinką. Kiekvienas modelis akcentuoja skirtingas socialines teises. Bendros paramos šeimai modelyje pabrėžiamas tradicinis darbo pasidalijimas tiek visuomenėje, tiek šeimoje. Dviejų darbo užmokesčių modelyje moterys yra skatinamos dalyvauti darbo rinkoje, perskirstant priežiūros našta visuomenėje ir šeimoje. Š rinką orientuotame modelyje individai pasikliauna rinka, savo turimais išteklių ar šeimos santykiais.

Šeimos politikos priemonės kiekviename modelyje yra skirtingos ir priklauso nuo šeimos politikos tikslų. Korpi [8] nurodo, kad konservatyvaus modelio šalys – Belgija, Vokietija, Prancūzija, Austrija, Olandija – vykdo bendros

paramos ėeimai politikà, kuri formuoja tradicinà (patriarchalinà) popiūràáėimà. Ėia yra taikomos tokios priemonė, kaip vaiko paðalpa (nepilnameėiams vaikams); mokesėiø lengvatos ėeimai, auginanėiai nepilnameėius vaikus ir kur vienas ið sutuoktiniø (daþniausiai moteris) yra ekonomiðkai neaktyvus; valstybinė vaiko prieþiuros paslaugos nuo 3 iki 6 metø vaikams [8]. Paþymėtina, kad Prancūzijai ir Belgijai yra būdingos kai kurios dviejø darbo ūpmokesėiø politikos priemonė, taėiau vyrauja bendros paramos ėeimai politikos priemonė [8].

Bendros paramos ėeimai modelis leidþia ið dalies derinti ėeimà ir darbà. Moterims, derinant ėeimà ir karjerà, daþniausiai yra galimybė dirbti tik ne visà darbo dienà, todėl jø ūþdarbis, palyginti su vyrais, nėra didelis [1]. Valstybė prisiima tik dalàatsakomybės ūþ ėeimà ir padedà rūpintis ėeima per mokesėiø lengvatas (mokesėiø nuolaidas ar kreditus).

Socialdemokratinio gerovė modelio ðalyse – Ėvedijoje, Norvegijoje, Suomijoje ir Danijoje – yra vykdoma dviejø darbo ūpmokesėiø politika, kuri remiasi universalizmo ir lygybės principais. Dviejø darbo ūpmokesėiø politika skatina tokias paramos ėeimai priemones, kaip valstybinė dienos prieþiuros paslaugos ne tik 3–6 metø, bet ir 0–2 metø vaikams; mokamos motinystės atostogos; mokamos tėvystės atostogos; valstybinė pagalbos namuose paslaugos pagyvenusiems þmonėms (65 metø ir vyresniems) [8]. Svarbiausias dviejø darbo ūpmokesėiø politikos akcentas yra moters iðlaisvinimas ið nemokamo darbo ėeimoje ir galimybė dalyvauti darbo rinkoje bei iðlaikyti ir tęsti karjerà suteikimas. Tokià galimybė suteikia valstybinė vaiko prieþiuros paslaugos, skirtos jauniausiems (0–2 metø amþiaus) ir 3–6 metø vaikams, taip pat ir pradinio klasiø moksleiviø popamokinis ūþimtumas. Motinystės atostogos yra siejamos su pajamomis ir suteikia galimybė moterims, auginanėioms vaikus, pradėti ir iðlaikyti profesinà veiklà. Specialios mokamos atostogos tėvui (taip pat siejamossu pajamomis) yra tiesioginė priemonė, padedanti pakeisti ėeimoje nusistovėjusius vaiko prieþiuros vaidmenis, t. y. skatina vyrus perimti dalà prieþiuros naðtos ið savo þmonø. Moterims nereikia palikti darbo rinkos, kai gimdo ir augina vaikus [1]. Labai reikðminga priemonė yra valstybinė pagalbos namuose paslaugos, kurios suteikia galimybė pagyvenusiems þmonėms kuo ilgiau iðlikti savarankiðkais savo namuose.

Australija, Kanada, Naujoji Zelandija, Jung-

tinė Karalystė, Jungtinė Valstijos, Japonija ir Ėveicarija, pagal Korpi [8], priklauso à rinkà orientuotos lyėiø politikos modeliui, o pagal Esping-Anderseno [3, 4] tipologizacijà – liberaliam gerovė modeliui (iðskyrus Japonijà ir Ėveicarijà, kurios turi daugiau konservatyviam modeliui būdingø bruoþø). À rinkà orientuotos lyėiø politikos modeliui priklausanti valstybė suteikia tik minimaliai būtina paramà vaikams auginanėioms ėeimoms, skatinamos privaėios ir savanoriðkos vaiko prieþiuros paslaugos [8]. Tradiciðkai ėeima yra laikoma privaėia sfera ir valstybė neturi teisės à jà kiðtis, nebent tik ypatingais atvejais [1]. Moterø ūþimtumo lygis palyginus yra aukðtas, taėiau moterys turi nutraukti savo karjerà, kad galėtø auginti vaikus, o tai turi neigiamos àtakos moterø profesinei karjerai, ypaė pajamoms ir socialinėms teisėms [1]. Valstybės teikiamos paðalpos ir paslaugos yra minimalios, skiriamos pajamø testavimo principu ir daþniausiai tik probleminėms ėeimoms [4].

Korpi [8] pasiūlyti lyėiø lygybės modeliai iðryðkina politikos priemones, sudaranėias galimybes derinti ėeimà ir karjerà, tai:

1. Mokamos atostogos vaiko gimdymui ir auginimui:
 - motinystės atostogos (*maternity leave*);
 - tėvystės atostogos (*parental leave*);
 - specialios atostogos tėvui (*paternity leave*);
2. Darbo vietos iðsaugojimas motinystės/tėvystės atostogø metu;
3. Valstybinė dienos prieþiuros ástaigos 0–2 ir 3–6 metø vaikams;
4. Valstybinė pagalbos namuose paslaugos pagyvenusiems þmonėms (65 metø ir vyresniems).

Iliustruoti ðiø priemoniø efektyvumà galima valstybiø, esanėiø arėiausiai idealaus gerovė valstybės modelio – JAV, Ėvedijos ir Vokietijos, – pavyzdþiu (lentelė). Dėl straipsnio apimties ribotumo aptarsi-

Lentelė. Ėeimos politikos priemonė, skirtos derinti ėeimà ir karjerà skirtinguose gerovė valstybės modeliuose

Ėeimos politikos priemonė	Gerovė valstybės modelis		
	Liberalus (pvz., JAV)	Konservatyvusis-korporatistinis (pvz., Vokietija)	Socialdemokratinis (pvz., Švedija)
Motinystės atostogos	Silpnai iðvystytos (apima tik stambesniø firmø darbuotojus)	Iðvystytos	Gerai iðvystytos
Tėvystės atostogos	Nėra	Yra (gali būti dalijamos tarp tėvo ir motinos)	Yra (gali būti dalijamos tarp tėvo ir motinos)
Specialios atostogos tėvui	Nėra	Nėra	Yra
Vaiko prieþiuros ástaigos	Silpnai iðvystytos (daugiausia privaėios)	Iðvystytos, bet neatitinka poreikiø	Gerai iðvystytos

Parengta pagal šaltinius [6, 7, 9].

me tik politikos priemonės dėimai, auginanėiai vaikus (atostogos vaiko gimdymui ir auginimui, valstybinės vaiko priežiūros ástaigos) ir nesigilinsime á paslaugas pagyvenusiems žmonėms.

Atostogos vaiko gimdymui ir auginimui. JAV nėra atskiros dėimos politikos, todėl ėia skiriama maþai dėmesio dėimos paramai. Vokietijoje parama dėima yra dosni ir nukreipta tiesiogiai á dėimà, o Ðvedijoje dosni parama yra labiau orientuota á individà, nei á paėià dėimà. JAV tėvystės atostogø ástatymas buvo ávirtintas tik 1993 m. ir nustatė, kad firmos, kuriose yra 50 ir daugiau darbuotojø, gali suteikti 12 savaiėiø nemokamø nėotumo ir vaiko gimdymo atostogø [6]. Taėiau ástatymas neapima maþø firmø. 64% dirbanėiøjø, kurios turi teisė á motinystės atostogas, nesinaudoja ðia teise, motyvuodamos tuo, kad nenori prarasti uþdarbio [6].

Vokietijoje ir Ðvedijoje parama kùdikio besilaukianėiai ir susilaukusiai dėimai turi panaðumø ir skirtumø. Vokietijoje motinystės atostogos prasideda 6 savaitės iki gimdymo ir tásiasi 8 savaites po gimdymo (12 savaiėiø, jei buvo priedlaikinis gimdymas) [7]. Motinystės paðalpa yra mokama sveikatos draudimo ir sudaro 100% buvusio dirbanėiosios atlyginimo. Ðvedijoje motinystės atostogos prasideda 7 savaitės iki vaiko gimimo ir tásiasi 7 savaites gimus vaikui [7]. Motinystės atostogos apmokamos taip pat, kaip ir ligos atveju (80%). Taip pat tėvai turi teisė á mokamas iki 450 dienø motinystės (tėvystės) atostogas, kurios gali būti dalijamos tarp abiejø tėvø. Vokietijoje tėvystės atostogos suteikiamos iki vaikui sueis 3 metai ir taip pat gali būti dalijamos tarp tėvo ir motinos, taėiau kol kas tik maþai vyrø tuo pasinaudoja [6]. Skirtingai nei Vokietijoje ir JAV, Ðvedijoje naujagimiø tėėiams yra skiriamos 10 dienø atostogø, net jei motinos gauna motinystės iðmokas [7].

Valstybinės vaiko priežiūros paslaugos. JAV nėra valstybiniø vaikø priežiūros ástaigø: 55% dėimø globà savo vaikams tvarko per rinkà ir tik 10% dėimø gauna vaikø priežiūros subsidijas, kurios yra ne tas pats, kas vaikø priežiūros mokesėiø kreditai [6]. Vokietijoje vaikø darþeliai yra skirti 3–6 metø amþiaus vaikams. Ėia vaikø priežiūros politikos tikslas yra ne skatinti moterø uþimtumà, bet suteikti kokybiðkas lavinimo ir priežiūros paslaugas vaikams [6]. Vaikø priežiūros paslaugos geriausiai iðplėtotos Ðvedijoje. Ástaigos skirtos ávairaus amþiaus vaikams (nuo kùdikio iki pradinio klasio moksleivio) ir jø tikslas yra suteikti moterims galimybė dalyvauti darbo rinkoje [9], o ne uþtikrinti ðvietimà ir ugdymà, kaip Vokietijoje.

Lyginant Ðvedijos, Vokietijos ir JAV moterø uþimtumà, didþiausias yra Ðvedijoje ir maþiausias – Vokietijoje. JAV 59% kùdikius turinėiø moterø dirba, o dėimos, kur dirba abu sutuoktiniai, sudaro net 51% [6]. Ðie skaiėiai rodo, kad JAV yra pakankamai didelis moterø uþimtumas, nepaisant to, kad mokesėiø sistema yra nepalanki dviejø uþmokesėiø namø

úkiams ir nėra valstybiniø vaikø priežiūros ástaigø. Atrodo, kad dirbantys tėvai turėtø iðlaikyti savo vaikus ir gerovės lygis turėtø būti labai aukðtas. Deja, Jungtinės Valstijos pasiþymi didþiausiais skurdo tarp vaikø, ypaė vieniðø tėvø dėimose, rodikliais. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (*Organization for Economic Cooperation and Development – OECD*) duomenimis, dvylika milijonø Amerikos vaikø gyvena skurde, daugiau nei pusė ið jø gyvena nepilnose dėimose, kur motina / tėvas dirba visà arba ne visà darbo dienà [11]. Minimaliai uþdirbanėios dėimos, ypaė vieniðø tėvø, sunkiai suduria galà su galu, kadangi atlyginimo vos uþtenka mokesėiams ir maistui. Jei dėima turi vaikø, jø priežiūra ástaigose kainuos daugiau, nei dėima gauna minimaliø pajamø [11]. Pajamø nelygybės rodikliai JAV taip pat yra labai dideli ir nuolat auga. Tokie faktai rodo, kad vien uþimtumas nepadedà dėimoms, turinėioms vaikø, iðbristi ið skurdo. Tokiu atveju, kai dėimai pritrùksta iðtekliø, valstybė suteikia piniginià paramà, taėiau ji ávairiose gerovės valstybėse yra skirtinga.

Piniginė parama dėimoms, auginanėioms vaikams. Tiek Vokietijoje, tiek Ðvedijoje yra mokamos specialios paðalpos vaikams. Vokietijoje vaiko paðalpa yra skiriama vaikams iki 18 metø (iki 21 metø, jei yra bedarbiai, iki 27 metø, jei mokosi, neágaliesiems amþius neribojamas) nepriklausomai nuo tėvø pajamø [7]. Ðios paðalpos dydis priklauso nuo vaikø skaiėiaus. Jeigu tėvams neuþtenka vaiko paðalpos mokesėiams padengti, jiems yra sumaðinami mokesėiai. Tėvams, kuriø darbas nėra gerai apmokamas arba kurie dirba maþiau nei 19 valandø per savaitė, yra skiriama federalinė vaiko priežiūros iðmoka iki kol vaikui sueis dveji metai. Ðvedijoje universali vaiko paðalpa yra skirta vaikams iki 16 metø (arba studentams iki 20 metø amþiaus) [7]. Dėimos iðmokos yra skiriamos ir vaikams, lankantiems protiðkai neágalio vaikø mokyklas kol jiems sukaks 23 metai, taip pat iðmokos, skirtos dėimoms, ásvaikinusioms vaikà ið uþsienio. Dėimoms, turinėioms tris ir daugiau vaikø, skiriamos dar didesnės iðmokos.

Tuo tarpu JAV nėra universalios vaiko paðalpos [7]. Piniginės paðalpos skurdþioms dėimoms pajamø testavimo principu yra teikiamos per Laikinosios paramos skurstanėioms dėimoms (*Temporary Assistance for Needy Families – TANF*) programà [6]. Ði paðalpa yra skiriama dvejiems metams ir negali būti skiriama ilgiau nei penkerius metus. Ið paðalpos gavėjø reikalaujama, kad jie dirbtø ne maþiau kaip 30 valandø per savaitė. Deja, rezultatai rodo, kad kai paðalpos gavėjø atlyginimas padidėja ir valstybė nustoja mokėti paðalpà, skurdo situacija nepasikeičia, kadangi pajamø lygis iðlieka nepakitęs [6].

Ðvedijoje išsituokusiems tėvams garantuojamos iðmokos per mėnesà ið vaiko paramos, kurià moka kartu negyvenantis tėvas/motina arba valstybė [7]. Prieðingai, JAV vieniða motina praranda tesė ápaðalpà, jeigu negali

identifikuoti savo vaiko tėvo, kuris turėtø mokėti áno- kas valstybei savo vaiko iðlaikymui ir kuriø dalávalstybė iðmokėtø motinai ir vaikui [11]. Taigi valstybė neskiria pinigø vieniðoms motinoms, jei jø negali iðreikalauti ið vaiko tėvo. Nepaisant to, Amerikoje vieniðø motinø skai- ėius iðlieka labai didelis [10]. Vienas Laikinosios para- mos skurstantanėioms ėeimoms programos tikslø yra apsaugoti ir sumaþinti nesantuokiniø nėðtumø skaiėiø ir skatinti formuoti bei iðlaikyti ėeimas, kur yra abu tėvai [6]. Tokie tikslai riboja vieniðø motinø teises á paramà. Vokietijoje iðsiskyrusios ar vieniðos moterys, auginan- ėios vaikus, neturi tokio privilegijø kaip tradicinė ėei- mos ir patiria didesnio ekonominio sunkumo [8].

Apibendrinant galima pasakyti, kad Jungtinė Amerikos Valstijos yra vienas ryðkiausias á rinkà orien- tuotos paramos ėeimai politikos pavyzdėiø. Ėia nėra iðplėtotos ėeimos politikos, o socialinė politika nie- kada nebuvo dosni skurstantiems; be to, gaunantieji paðalpas pajamø testavimo principu visada buvo, yra ir bus stigmatizuojami [10]. Ryðkiausias bendros pa- ramos ėeimai modelio pavyzdys yra Vokietija, kuri iðsiskiria savo priemonėmis (mokesėiø nuolaidomis, gausiomis ėeimos iðmokomis), skatinanėiomis mote- ris auginti vaikus namuose, tuo pabrėþiant, kad mote- rys yra atsakingos uþ rūpinimàsi ėeima. Pastaruoju metu Vokietijoje buvo didinamos ėeimos iðmokos, sie- kiama sudaryti abiem tėvams sąlygas (leidþiant dirbti 30 valandø per savaitę) derinti darbà ir ėeimos prie- þiūrà, taėiau gimstamumo rodikliai iðlieka vieni þe- miausio Europoje (þemesni tik Italijoje ir Ispanijoje) [8]. Tai rodo, kad vien pinigø, t. y. ėeimos iðmokø, neuþtenka. Vokietijos ėeimos politikos charakteristi- kos patvirtina Esping-Anderseno [4] konservatyviam- korporatistiniam modeliui priskirtà familializmo bruøþà, t. y. poþiūrà, kad vyrai iðlaiko ėeimà, o mote- rys augina vaikus namuose. Dosnios motinystės ið- mokos, neiðvystytas vaiko prieþiūros ástaigø tinklas neskatina moterø grãpti á darbà.

Ėvedija yra dviejø darbo uþmokesėiø politikos pa- vyzdys. Ėia socialinė parama yra teikiama tiek tradi- cinėms ėeimoms, tiek vieniðoms ar iðsiskyrusioms mote- rims / vyrams. Tai uþtikrina individualizuotos so- cialinės teisės. Ėeimos politikos priemonės sudaro ga- limybes moterims derinti darbà ir ėeimà. Labiau nei socialinės iðmokos akcentuojamos socialinės paslau- gos, kurios yra nemokamos arba subsidijuojamos. Ėia gimstamumo ir moterø uþimtumo rodikliai yra didþiausi, o skurdo lygis maþiausias, palyginti su Vo- kietija ir JAV.

STIPRIOSIOS IR SILPNOSIOS SOCIALINĖS GEROVĖS IR LYĖIØ POLITIKOS MODELIO PUSĖS

Apibendrinant Esping-Anderseno [4, 3] gerovės modelius, kurie iðryðkino esminius rinkos-ėeimos- valstybės santykiø skirtumus, ir Korpi [8] lyėiø poli- tikos modelius, iðskirianėius efektyviausias priemo-

nes, skatinanėias moterø aktyvumą darbo rinkoje, gimstamumą ir skurdo maþinimà, galima ėiuos mo- delius sujungti ir iðskirti stipriàsias ir silpnàsias jø puses. Bandyamas iðskirti stipriàsias ir silpnàsias mo- deliø puses yra siejamas su tikslu iðryðkinti geriausią ėeimos politikos priemonio sistemà, kurià būtø gali- ma taikyti plėtojant Lietuvos ėeimos politikà.

Liberalus gerovės ir á rinkà orientuotas lyėiø poli- tikos modelis. Stipriosios modelio savybės – tai dar- bo rinkos lankstumas ir atsparumas demografiniams pokyėiams, kadangi rinkai yra paliekama sprãsti so- cialinės rizikos problemos.

Silpnosios pusės – tai minimali parama ėeimai, neiðvystytos valstybinės ir brangios privaėios vaiko prieþiūros paslaugos, maþos socialinės iðmokos, trum- pos nemokamos motinystės atostogos, kurios neska- tina gimstamumo. Likutinė socialinė politika, nepa- kankama valstybės parama maþas pajamas turinėioms ėeimoms ir pajamø testavimo principas, neiðvystytos socialinės paslaugos neiðsprendþia skurdo problemas. Liberalaus modelio valstybėse, pavyzdþiui, Ameriko- je, moterø uþimtumas yra didelis, taėiau lanksti dar- bo rinka turi savo trūkumą. Maþai mokami, laikini, dalies darbo dienos darbai negarantuoja ėeimai pa- jamø, reikalingø tenkinti þmogioðkuosius poreikius. Skurdo situacija nepasikeiėia, jei paðalpos gavėjø at- lyginimas padidėja ir valstybė nustoja mokėti paðal- pà, kadangi pajamø lygis iðlieka nepakitęs. Vien uþimtumas nepadedà ėeimoms, turinėioms vaikø, ið- bristi ið skurdo. Liberalus modelis pasiþymi didele nelygybe. Likutinės politikos orientacija tik á þemiau- sià visuomenės sluoksnà gali pradėti veikti bumeran- go principu. Pavyzdþiui, ėeimos iðmokø didinimas gali paskatinti disfunkcionalias ėeimas gimdyti vaikus, kad gautø paðalpas, kurios daþnai yra vienintelis tokio ėeimø pragyvenimo ðaltinis. Ðiame modelyje nėra aið- kios ribos, kur prasideda ir baigiasi ėeimos ar vals- tybės atsakomybė. Yra pavojus, kad socialinėje rizi- koje esanėiais individualais nepasirūpins niekas: nei vals- tybė suteiks pakankamà paramà, kad individas ágytø autonomijà, nei ėeima bus pajėgi pasirūpinti ėeimos nariu. Ðis modelis sudaro didþiausią grėsmę sociali- nėje rizikoje esantiems visuomenės nariams tapti so- cialiai atskirtiems.

Konservatyvus-korporatistinis gerovės ir bendros pa- ramos ėeimai modelis. Stipriosios ėio modelio savy- bės yra tai, jog socialinė parama dirbantiesiems lei- dþia iðlaikyti pajamø lygà, kur iðmokos didėja, jei didėja ánokos. Dosni parama ėeimai, didelės moti- nystės iðmokos leidþia moterims vaikus auginti na- muose, orientuojantis á tai, kad vaikams iki 3 metø nieko nėra geriau uþ motinos prieþiūrà.

Kalbant apie silpnàsias modelio puses, pirmiau- sia reikia paminėti, jog visas valstybės dėmesys yra skiriamas tradicinei ėeimai ir dirbantiesiems, kurie moka socialines ánokas draudimui. Gyventojø sluoksniui, neturinėiam normalio darbo santykiø, yra taikomos likutinės programos, neuþtikrina ap-

saugos nestabiliose, netradicinio ar dalinio ūpimtumo situacijose, mažai apsaugo socialiniu draudimu neapsidraudusius. Išsiskyrusios ar vienišos moterys, auginančios vaikus, neturi tokio privilegijų kaip tradicinės šeimos ir patiria didesnių ekonominių sunkumų. Skirtingų klasių ir statuso šeimos turi teisę į skirtingas paslaugas ir išmokas, tai didina visuomenės sluoksniavimąsi. Bendros paramos šeimai politikos priemonės, garantuojančios dosnias motinystės išmokas, dažniausiai neskatina moterų grąžti į darbą, nes atostogų metu moterys praranda teisę į didesnę atlyginimą ir paaukštėjimą. Didelės išmokos šeimai taip pat neskatina ir gimstamumo, nes nėra išvystytos vaiko priežiūros įstaigos. Vaiko priežiūros įstaigų tikslas yra ūvietimas, o ne galimybė moterims dirbti sudarymas. Nusistovėjęs požiūris, kad moteris yra atsakinga už šeimos priežiūrą, neskatina vyrų pasinaudoti tėvystės atostogomis ir perimti dalį naštos iš šmonės. Šis modelis yra jautrus ūpimtumo ir demografiniams pokyčiams. Nedarbas ir gyventojų senėjimas gali reikšti didėjančią naštą socialinio draudimo āmokų mokėtojams. Nusistovėjęs požiūris ā moteris, kaip namų šeiminių, moterų skatinimas pasilikti namuose kelia grėsmę ne tik jų savirealizacijai ir savivertei, bet ir apskritai lyčių lygybės problemai.

Socialdemokratinis gerovės ir dviejų darbo ūpmokesių modelis. Akcentuojant stipriąsias puses pažymėtina, jog ūioje sistemoje individai, esantys socialinėje rizikoje, yra mažiausiai stigmatizuojami, kadangi atsakomybė už socialinę riziką dalijasi visa visuomenė. Šis modelis suteikia pakankamai aukšto pragyvenimo lygio apsaugą. Tai leidžia individams išlaikyti savivertę. Dviejų ūpmokesių politika, kur akcentuojamos vaikų ir senų šmonių priežiūros paslaugos, mokamos motinystės (tėvystės) atostogos, sudaro galimybę moterims derinti šeimą ir karjerą. Mokamos atostogos tėvui yra tiesioginė priemonė, padedanti pakeisti šeimoje nusistovėjusius vaikų priežiūros vaidmenis, t. y. skatina vyrus perimti dalį priežiūros naštos iš savo šmonės.

Prie silpnųjų pusių galima priskirti pernelyg akcentuojamą individualizmą. Materialinės sąlygos, leidžiančios individams išlaikyti atskirą namų ūkų ribota šeimos narių atsakomybę suteikiant materialinę ar emocinę paramą gali turėti poveiką socialinių ryšių silpnėjimui. Tos pačios prieštastys sąlygoja tradicinės šeimos plūgimą.

ĮVADOS

Šeimos politikos reikšmė ir vieta āvairiose gerovės valstybėse yra skirtinga, kartu skiriasi šeimos politikos prioritetai bei priemonės. Dalių skirstymas ā modelius pagal tam tikrus ypatumus padeda išryškinti bendrus bruožus modelio viduje ir skirtumus tarp modelių, taip pat stipriąsias bei silpnąsias pu-

ses, o tai, savo ruožtu, leidžia ieškoti tinkamiausios šeimos politikos priemonių sistemos, kurią būtų galima pritaikyti Lietuvoje. Modeliai nėra pastovios schemos, nekintančios laiko atpvilgiu. Priešingai, gerovės institucijos turi savo dinamiką, todėl būtina nuolat tikslinti duomenis ir naujai peržiūrėti rinkos–valstybės–šeimos santykius, lyčių lygybės, moterų ūpimtumo problemas ir pan. Vien rinka ar tik šeima nepajėgi išspręsti iškilančių problemų. Valstybės vaidmuo gerovės paskirstymo ir pagalbos šeimai procese yra labai svarbus. Moterų galimybės derinti šeimą ir karjerą tiesiogiai priklauso nuo šeimos politikos priemonių. Valstybinės dienos priežiūros paslaugos vaikams nuo gimimo iki mokyklinio amžiaus, taip pat pradinio klasių moksleiviams, mokamos motinystės atostogos, mokamos tėvystės atostogos, valstybinės pagalbos namuose paslaugos pagyvenusiems šmonėms (65 metų ir vyresniems) yra priemonės, skatinančios moterų dalyvavimą darbo rinkoje. Specialios atostogos tėvui suteikia galimybę dalytis šeimoje vaikų priežiūros našta. Didelės šeimos išmokos neskatina gimstamumo, jei nėra vaikų priežiūros įstaigų, kur āvairaus amžiaus vaikai būtų prižiūrimi, kol tėvai dirba. Vaikų priežiūros sistema turi poveiką ekonominiam moterų aktyvumui. Kita vertus, didelis moterų ūpimtumas nepadedą šeimoms, turintioms vaikų, išspręsti skurdo problemas, jei pajamos yra minimalios, o socialinė parama šeimai nėra dosni. Plėtojant Lietuvos šeimos politiką vertėtų atsižvelgti ā ūpsienio dalyje patirtą Lietuvoje dar nėra pakankamai išplėtotą paramą tėvams derinti šeimą ir darbinę karjerą. Lyčių lygybę, priežiūros naštos pasidalijimą šeimoje galėtų ūptikrinti specialios atostogų tėvui suteikimas, kai gimsta vaikas. Svarbiausia, kad visų politikos sričių tikslai ir priemonės šeimos gerovei ūptikrinti turi būti sujungti, nuoseklūs ir kryptingi.

Gauta 2004 11 02

Literatūra

1. Borja M. L. Reconciling work and Family. Impact on Gender Equality". *RC19 Conference*. Oviedo, 2001. http://www.uniovi.es.Congresos/2001/RC19/papers/leon_M.pdf.
2. Daly M. A Fine Balance: Women's Labour Market Participation in International Comparison, (eds.) Scharpf, Fritz W. & Schmidt, Vivien *Welfare and Work in the Open Economy*. Vol 2: Diverse Responses to Common Challenges. Oxford University Press, 2000.
3. Esping-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990.
4. Esping-Andersen G. *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, 1999.
5. Gallie D. and Paugman S. Unemployment, Welfare Regimes and social Exclusion". *Presentation of Results of the TSER Project "Employment Precarity, Unemployment and Social Exclusion (EPUSE)"*. November 9-11 2000, 2000. http://www.nuff.ox.ac.uk/projects/UWWCLUS/Papers/restrict/epuse_brussels.pdf.

6. Henneck R. Family Policy in the US, Japan, Germany, Italy and France: Parental Leave, Child Benefits/ Family Allowances, Child Care, Marriage/ Cohabitation, and Divorce. *A briefing paper prepared for the Council on Contemporary Families*. <http://www.contemporaryfamilies.org/Int'l%20Family%20Policy.htm>.
7. <http://www.reformmonitor.org/index.php3?content=docview,114> Family Policy.
8. Korpi W. Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. *Social Politics. Summer 2000*. Oxford University Press, 2000.
9. Neyer G. Family Policies and Low Fertility in Western Europe. 2003. MPIDR Working Paper WP 2003-021. <http://www.demogr.mpg.de>
10. Roberts L. Clinton's welfare reform has increased child poverty. 1999. <http://www.wsws.org/articles/1999/jun1999/welf-j02.shtml>
11. Scherrer P. US has highest childhood poverty rate of industrialized countries. 2001. <http://www.wsws.org/articles/2001pov-m14.shtml>
12. Vogel J. Welfare Production Models and Income Structure. A *Comparative and Longitudinal Perspective (European Union: mid-1990s; Sweden 1963-1998)*. Paper prepared for the "Rich and Poor" conference of Wor-

king Group 6 (Social Indicators), International Sociological Association, Berlin, 20-21 October 2000. 2000.

Raminta Janėaitytė

FAMILY POLICY IN SOCIAL WELFARE STATES

S u m m a r y

The market-state-family relationship is a device that functions differently in liberal, social democratic and conservative-corporatist welfare regimes. Countries from different welfare clusters have a different focus on the importance of family policy and the solution of family problems. Family and labour markets are two spheres that best reflect women's problems. The relationship of these two spheres is revealed by gender policy regimes that highlight measures of family policy, which allow women to reconcile family and career. The article deals with family policy, which is analyzed in the context of welfare regimes developed by Esping-Andersen and gender policy regimes developed by Korpi, as well looking for the advantages and disadvantages of the regimes in order to find the most effective system of measures of family policy that could be put in use developing the Lithuanian family policy.

Key words: family policy, welfare regimes, gender policy models, women's employment